WIKIPEDIA

Jenav

Se Vükiped: sikloped libik

Jenav binon stud jenetas e dunotas menikas. Do süvo padadilädon kobü tikäla- u sogädanolavs, kanon i palelogön as pon bevü ons, labü metods se jäfüds bofik at. As jäfüd, jenav keninükon donajäfüdis e yufajäfüdis mödik, soäs timav, jenotemipenav, genealog, vönapenav e vönamafav. Geböfiko, jenavans esteifülons ad tuvedön säkädis jenavik medü stud dokümas pepenöl, do vestig jenavik no pamiedükon te fa fonäts at. Valemo, fonäts nola jenavik kanons pateilön ad klads kil: utos, kelos pepenon, utos, kelos pesagon, ed utos, kelos pekipedon, e jenavans süvo gebons kilis valik. Jenavas kösömiko kazetons veüti fonätas pepenöl, kels primons pos datik penama. Kazet at edavedükon vödi: *rujenav*, kel tefon timi bü gebid fonätas pepenöl. Ibä penam ädavedon ün tims difik zi vol, dist vü jenav e rujenav süvo sekidon de top u de yegäd.

El *Historia*, lalegor jenava.
Pänot hiela Nikolaos Gysis (1892).

Gretot pasetatima menik ekoedon vilön jäfüdisevanis dilädön oni ad dilots fasilikum ad studön e vestigön. Dabinons mods mödik, ön kels paset kanon padilädön: ma timav, ma kuliv, e ma yegäds. Dadiläds kil at no fakipons odis; kevobam komon süvo, a. s. in studs soäs „Vobanamuf Largäntänik ün Cenamatimäd, 1930-1945“. Mögos jenavanes ad bejäfön topis, timis u yegädis e go patädikis, e go valemikis, do klien nulädik binon patädikumam vestigas. Votans lesagons, das jenav evedon vöd „valemik“ keninükamü stud „vala“, kelosi sevoy dö paset menik, ab i mied at paletodon fa jäfüds nulik soäs jenav gretik. Jenav geböfiko pestudon zeilü bos plagik u teorik, ab atimo pastudon i te sekü nuläl täläktik.[1]

Ninäd

Yüms plödik

Jenav e rujenav

Geböfiko, stud jenava pämiedükon ad ut vöda pepenöl u pespiköla. Daved calima e jäfüdas nolavik nulik dü tumyels 19id e 20id äblinon ye mödi legretik nünas nulik, kels äkoedons padöbatön geböfi at.

Vönotav, menav e sogädanolavs votik äprodons nünis äsi teorodis nulik dö jenotem menik. Jenavans anik ädotons, va jäfüds e studs nuliks at ädutons jenöfo lü jenav, ibä fonäts onsik no pämiedükons ad vöd pepenöl. Vöd nulik: *rujenav* pämekon ad sinifön sekis studajäfüdas nulik at, ven äprodons nünis dö tims bü daved penama.

Ün tumyel 20id, distid vü jenav e rujenav äsäkädikon. Krüts mödik ädavedons sekü plödakipam fa jenav kulivas semik, soäs uts Frikopa Dissaharänik e Meropa bü hiel Colombo. Zuo, rujenavans, äs hiel Vere Gordon Childe e vönotavans jenavik äs hiel James Deetz, äprimons ad gebön vönotavi ad plänön jenetis veütik, kels büo äbinons te yegäds jäfüda jenavik. Jenavans äprimons ad logedön etflaniü jenotems bolitik vönaoloveik de stanöps nulik: jenav konömavik, sogädik e kulivik, kels valiks sekidons de fonäts nulik klülabotas. Ün tims nuik, mieds kurätik vü jenav e rujenav jiniko smalikons.

Leceds difik dabinons tefü miedet primöpa jenotema. Anans kredons, das jenotem menik äprimon ün tumyel 34id b. K., timü *koinapenät*. Vödems koinapenätik päpenons su taimaplatotils me rid nejäpik *stylus* pänemöl. Mals ela *stylus* äbinons koinafomiks, kelos äkodon nemi: koinapenät. Penamasit di Sumeria pälasumon i pro püks votik (hetit, e püks di Akkadia, Elam, Luw, Hurriah, Urarti), ed äbinon stab pro lafabs netik Vöna-Pärsänik e di Ugarit.[2].

Fonäts, kels kanons kleilükön paseti (se jäfüds äs stud konotemas vönaoloveik, pükav e geredav), nu pelasumons fa jenavans mödikün. Too, vönotavans distidons nog jenavi (jenotemi) e rujenavi (rujenotemi) in topäd alik stabü daved usik dokümas pepenöl. Distid at blebon veütik pro vönotavans, bi gebid fonäts pepenöl jafon säkädis vemo difikis pro plänädam kulivas edadeadöl.

Tümolog

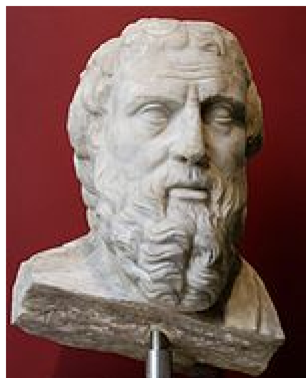
In Volapük, vöd: *jenav* pedefomon de vöd: *jen* (jiniko de Deutänapük: *ge-schehen* „jenön“) dub lenlägam poyümota: -*av*; klu sinif binon *nolav jena* u *jenotas* (pasetik). Vöd votik: *jenotem* pedefomon de *jenot* (*jen* + -*ot*) dub lenlägam poyümota: -*em*; o. b., grup u konlet (leodik; valemik u no) jenotas. Kösömiko pagebon, ven tefos *konoti* (a. s. ma sökaleod timavik) jenotas veratik, stabü klülabots: fonäts jenavik. Kanoy sagön, das *jenav* binon nolav, kel bejäfon *jenotemi* (a.s. bepenon oni, u studon oni, u mobon teorodis dö on).

In püks mödik, nolav at panemon stabü vöd Grikänapükik: *ιστορία* (a.s. Linglänapük: *History*, Fransänapük: *Histoire*, Litaliyänapük: *Istoria*, e r.). Vöd Grikänapükik at pädefomon de värb: *ιστορείν* „säkön“, „dasäkön“, „seividön“; äsinifon kluo „nol, lärnam medü säkam, seividam, a. s. stabü konots vönaoloveik“. Värb it pädefomon de *ίστωρ* „sapan“, „temunan“, u „cödan“. Vöd at licinon de vul Lindäna-Yuropik **wid-tor-*, se **weid-* „sevön“, „logön“ (l. vödi Linglänapükik: *wit*, vödi latinik: *video*, vödi sanskritik: *veda*, e r.; stelül nilü vöds dientifons oni as foms teorik fa pükav jenavik pemoböls). Vöd *ιστορία* äsinifon primo noe jenavi, abi filosopi e nolavi; labü nem at, nolavs Grikänik äpropagidons primo in Grikän klatädik, e poso zi läns valik fa Grikän piflunöls („vol Helänik“).

Jenotemipenav

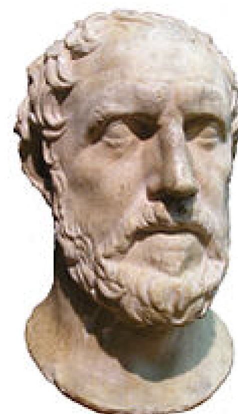
Vöd: „jenotemipenav“ labon sinifis anik distik. Kanon sinifön jenotemi studa jenavik, metods e gebs onik („jenav u jenotem jenava“). Kanon tefön i kop patädik penätas jenavik e/u jenotemik (as sam, „jenotemipenav zänodatimäda dü degyel 1960“ sinifon „vobots dö jenav u jenotem zänodatimäda ün degyel 1960 päpenöls“). Jenotemipenav kanon lunomiko sinifön i *teor jenavik*, u stud penama e mema jenavik. As diletam pasetabepenamas, sinif kilid at tefon telis votik dubä dilets kösömiko demons konoti u konotametodi, plänädi, volilogami, gebi klülabotas, u modis bepenama jenavanas votik.

Metod jenavik

Magot hiela Herodotos (tumyel 4id b.K.).

Metod jenavik binädon me kaens e stabaliens, ma kels jenavans gebons fonätis primik e klülabotis votik ad vestigön ed ad penön jenotemi.

„Fatan jenava“ valemo palecedom hiel Herodotos se Halicarnassus (484 bK – za 425 bK).[3] Timakompenan omik: hiel Thucydides ye ädagetom fami ad binön utan, kel äprimom studi nolavik jenava me vobot okik: *Jenotem kriga di Peloponnesos*. El Thucydides, distü el Herodotos e jenavans relöfik votik, äcedom jenotemi as prod välas e dunas menik (e kluo ävestigom kodis e sekis onas), no as sek fluna godik.[3] In metod okik, el Thucydides äkazetom timavi, leced nepaletik, e jenöfoti, das vol menik äsekon de dunas menik. Jenavans Grikänik äcedoms jenotemi sirkülamik, o. b. jenots nomiko ädönuons okis.[4]

Magot hiela Thucydides, se Mused Regik di Ontario, in Toronto, Kanadän.

Plödü Yurop, ädabinons vönaoloveikams jenavik äsi geb kulivik metoda jenavik in Tsyinän vönädik e zänodatimädik. Stabavob pro jenotemipenav calik in Siyop Lofüdik päledunon fa kurajenavan dünasta di Han: hiel Sima Qian (145–90 bK), lautan ela *Shiji* (Registar Jenavana Legretik). Sekü kaliet vobota okik, el Sima Qian nu palecedon as fat jenotemipenava Tsyinänik. Jenavans Tsyinänik dünastas fovik Tsyinäna ägeboms eli *Shiji* omik as samot calöfik pro vödems jenavik äsi pro literat lifajenädik.

El *St. Augustinus* älabom fluni veütik su tikemi kritik e vesüdiki primü zänodatimäda. Dü periods zänodatimädik e dönumotedik, jenotem süvo pästudon se stanöp relik u salüdik. Zao ün yel 1800, hiel Georg Wilhelm Friedrich Hegel: filosopan ä jenavan Deutänik, äblinon filosopi e lecedis no relikis studes jenavik.[1]

In fonun buka okik: *Muqaddimah*, hiel Ibn Khaldun: jenavan ä büogolan sogädava änunedom ta pöks vel, kels ma om äkomädons süvo in vobots jenavanas. In krüts omik, älelogom paseti as bos bisarik, kelosi nedoy nätäpretön e plänädön. Nulikos pö el Ibn Khaldun binälon in lesag, das difs in kuliv timädas distik mutons leodükön plänädami matera jenavik ad distidön prinsipis, stabü kels plänädam mögon, e fino, das neodoy noe prinsipis tikavik abi plaki pösodik ad cödön kuratiko ä verätiko kulivi timäda pasetik.

Jenavans votik, kels äkodoms volfön studametodis jenavik, binoms hiels Leopold von Ranke, Lewis Bernstein Namier, Geoffrey Rudolph Elton, G.M. Trevelyan e A. J. P. Taylor. Ün tumyel 20id, nitedäl jenavanas tefü konots netätimik (kels süvo glorükons neti u pösodis) äläsikon; vödems votik äbuikons. Jenavans Fransänik änüdugons „jenavi mödotavik“, kel gebon nunis valasotik ad bepenön lifi pösodas patedik, ed äkevobons levemo ad stitön jenavi kulivik (l. eli *histoire des mentalités*). Jenavans Lamerikänik, dub flun timäda gitätas sifik, älelogons grupis votik sogäda (a. s. blägans, voms, pöfans, nütevans), kels jü tim et pinedemons. Ün yels lätik, posnulädimans edöbatons veüti e völadi studa jenava stabä jenav binädon me plänädams pösodik fonätas. In buk okik: *In Defence of History* (Jelodü Jenav), hiel Richard J. Evans: profäsoran jenava nulädik lä Niver di Cambridge, äjelodom völadi jenava.

Logolös i

- Dobajenav: Vöd, kel bepenom nünis dö pasetatim, kels topons plödü ziläk jenava nomik (suvo pagebon otsinifiko ko dobanolav.
- Jenavan: Pösod, kel studon jenavi.
- Metod jenavik: Metod(s) fa jenavans pageböls ad vestigön jenavi.

Liseds

- Lised yegädas jenavik.
- Lised jenavanas.
- Lised jenavanas ma jäfüd.
- Lised gasedas jenavik.
- Lised lienas timavik.

Metods e stums

- Fümed otüpik: metod pageböl fa jenavans ad fümükön jenöfotis fa ons no itemunölis.
- Prosopograf: stum metodavik ad konletön nünis sevädik dö pösods timäda semik.
- Revidim jenavik: Vöd vönaeoloveiko neudiko pageböl ad bepenön vobi u mobis jenavana, kel ärevidon lecedi büo päzepöli dö yegäd jenavik semik.

Votikos

- Votükamalised: lised u ragiv votükamas proyega semik, a. s. bevüresodapadem u programavölfam.
- Volfam menik: Jenäd cenama e volfama, ve kel mens esüikons as bid nesekidik.
- Votikam sogädik: Votikams e cens pö natäl, stitods, kondöt u tefs sogäda u komotanefa semik.
- Biomagodem (dramat) jenavik: Pöträtam jenotema me biomagodem.

Studs patik e dönajäfüds

Is palisedons nilikams jenave, no jenav jäfüdas votik (a. s. jenav nolava, jenav matemata u jenav filosopa).

- Calav: vestig e bepenam calas e pladas dinitaleodik, pato tatikas, bevünetikas, relikas u pö noganükots votik sogäda obsik u votikas.
- Fütürav: vestig fütüra sogädas e vola füsüdik.
- Jenav bolitik: vestig bolita ün paset.
- Jenav dipik: vestig tefas bevünetik ün paset.
- Jenav gretik: stud jenava ma mafots gretikum, love periods lunüpik (sis Lesplod jü fütür), medü nilikams mödajäfüdik.
- Jenav konömavik: vestig konömavik paseta.
- Jenav kulivik: vestig kuliva ün paset.
- Jenav lanavik: vestig kodas lanavik jenotas jenavik.
- Jenav lekana: vestig votikamas lekana e yümeda sogädik onik.
- Jenav militik: vestig krigas e krigama ün paset, keninükamü i Jenav kriganafemik.
- Jenav nafamik: vestig nafama e yegäds votik teföl.
- Jenav sogädik: vestig cenas e volfamas sogädikas ün paset.
- Jenav täläktik: vestig tikamagotas yumedü kulivs onis äprodölis, äsi volfama onsik ve tim.
- Jenotemipenav nolava: vestig binoda e volfama nolava.
- Natajenav: vestig volfama levala, Tala e lifa, äsi tefas vü ons.
- Pänan jenavik: pänan yegädas jenavik, pato jenotas veütik.
- Timav: nolav pladama jenotas ve tim.
- Volajenav: vestig jenava tikädöpü vol lölik.
- Vönavödemav: vestig e stud vödemas vönik.
- Vönotav: vestig kulivas menik rujenavik e jenavikas medü getuv, dokümam e diletam retodas füsüdik e nünas se vol züik.

Noets

1. Graham, Gordon. 1997. *The Shape of the Past.* (kapit 1id). Oxford University Press.
2. Penamasits magodik nog bäldikums se ziläk at pasevons, a. s. rupenam di Elam e rupenam di Indus (no nog pesäjüföls).
3. Lamberg-Karlovsky, C. C., e Jeremy A. Sabloff. 1979. *Ancient Civilizations: The Near East and Mesoamerica.*, pad: 5. Benjamin-Cummings Publshing.
4. Lamberg-Karlovsky, C. C., e Jeremy A. Sabloff. 1979. *Ancient Civilizations: The Near East and Mesoamerica.*, pad: 6. Benjamin-Cummings Publshing.

Literat votik

- History & Mathematics: Historical Dynamics and Development of Complex Societies (http://edurss.ru/cgi-bin/db.pl?cp=&page=Book&id=53185&lang=en&blang=en&list=Found). Moscow: KomKniga, 2006. ISBN 5-484-01002-0
- Lautots hiela Arnold J. Toynbee (http://www.gutenberg.org/browse/authors/t#a3329) lä Proyeg: Gutenberg.
- Asimov, Isaac. 1991. *Asimov's Chronology of the World*. Harper Collins. ISBN 0-06-270036-7.
- Durant, Will e Durant, Ariel. 1997. *The Lessons of History*. MJF Books. ISBN 1-56731-024-9.
- Durant, Will e Durant, Ariel. *The Story of Civilization*; toums 11, Simon & Schuster.
- Evans, Richard J. 2000. *In Defence of History*; W. W. Norton. ISBN 0-393-31959-8
- Gonick, Larry. 1990. *The Cartoon History of the Universe*, toum: 1. Doubleday. ISBN 0-385-26520-4.
- Gonik, Larry. 1994. *The Cartoon History of the Universe*, toum: 2. Doubleday. ISBN 0-385-42093-5.
- Gonik, Larry. 2002. *The Cartoon History of the Universe*, toum: 3. W. W. Norton. ISBN 0-393-05184-6.
- Wells, H. G. 1920. *An Outline of History*. Dönadabükot: Services Corporation. ISBN 0-7812-0661-8.
- *The World Almanac and Book of Facts* (2005; alyelik). World Almanac Education Group. ISBN 0-88687-945-0

Yüms plödik

In Linglänapük:

- Proyeg: Fonätabuks Jenavik in Bevüresod (http://www.fordham.edu/halsall/). Konlet vödemas jenavik nen kopiedagität, nen fomam tumödik e nen reklam, pro gebs dugälik.
- WWW-VL: Yegädaliseds Jenavik (http://vlib.iue.it/history/index.html), lä Stitod: Niver Yuropik.
- Bevüresodatopäd tefü jenav (http://www.bbc.co.uk/history) ela BBC.